

A kisebbségi kérdés szociológiai oldala.

Irta: Dr. Sulyok István.

Tizenkét esztendő telt el azóta, hogy az erdélyi magyarság életkörülményeiben oly változás történt, melynél általánosabbat és mélyrehatóbbat népek életében elképzelni sem lehet.

A történelmi fordulat a katasztrófák minden jegyét magán viselte. Évszázadok gazdasági és forgalmi fejlődésének útjai minden átmenet nélkül megszakadtak. A kulturális önrendelkezés joga megszünt. A sajátosan kialakult társadalmi szervezet felborult: legfőbb hordozójának, a középosztálynak, sorai végzetesen megritkultak, a megmaradtak elvesztették gazdasági alapjukat, avagy olyan helyzetbe jutottak, hol nemzettartó szerepükben korlátozva vannak. A központosított politikai és gazdasági élet a teljes felbomlás és iránytalanság állapotába jutott abban a pillanatban, amikor a központi gazdasági és kormányzati szervek lüktető ereje elapadt. Az új főhatalom, melynek kezébe az átrendezés és átszervezés legfőbb eszközei kerültek, az erdélyi magyarság végzetesen új problémáival szemben a legjobb esetben a közöny, igen sokszor azonban az ellenségeskedés álláspontját foglalta el.

Ez az új helyzet, mely a zavar és az általános összekuszáltság, a napról-napra szaporodó egyéni katasztrófák jegyében állott, szinte minden ponton azonnali cselekvést, jogok és helyzetek védelmét, a védelem szerveinek sürgős megalkotását követelte. A kéznél levő eszközök politikai és jogi természetűek voltak. Természetes jelenség tehát, hogy az erdélyi magyarság mind társadalmi csoportosulásaiban, mind pedig egyénenként elsősorban ezeketán nyult. Az, hogy az új erdélyi magyar közéleti mozgalom utóbb ezeken a pontokon kissé megmerevedett, különböző körülményekben leli magyarozatát. Az első és talán legfőbb okot abban a sajátosan magyar szellemi hajlandóságban kell keresnünk, mely a jogkövetelésben, a szerzett jogokért vívott politikai harcban keresi mindenekelőtt a bajok orvoslását. Ennek a magyar lelki tünetnek fejlődési multját nem szükséges ismertetnünk. A magyar históriának, különösen azonban az erdélyi törekvések történetének minden lapján találunk ehhez az evolúcióhoz adatokat és magyarázatot. Elősegítette azonban ezt az irányzatot a nemzetközi jog átalakulása is, mely a világháborút lezáró egyezményekből indult el útjára. A nemzeti jogok helyett, melyeket az erdélyi magyar nép történelmi államával együtt elvesztett, nemzetközi egyezmények új jogokat helyeztek kilátásba. Ezek az egyezmények egész jogrendszer

alapvonalait mutatják, melynek az volna a hivatása, hogy a területi kérdések megoldhatatlanságát a kisebbségekké tett nemzetek közösségi jogainak nemzetközi biztosításával hidalják át. Mint hajdan a koronázási hitlevelek s az idegen uralkodók egyéb ígéretei, most ez a nemzetközi ígéret szolgáltatott alapot és alkalmat formá szerint új, lényegében azonban tradicionális grávéminális politikára. Jogok követeléséről lemondani, oktalan és céltalan volna. Ma is áll a Deák Ferenc-i mondás igazsága, hogy csak azokat a jogokat veszíthetjük el, melyekről önként lemondunk. A politikai küzdelem azonban, mely a jogok követelésével együttjár, nemcsak viseli a harc elnevezést, hanem belső természete szerint is az. Ha kizárólagosan uralkodik a közéleten, egyoldaluvá teszi az egyesek gondolkozását és egyoldaluvá a közéleti erők csoportosítását is. Ne felejtsük el, hogy például Napoleon történelmi jelentőségét, ennek a jelentőségnek megmaradt eredményeit nem annyira hadvezéri sikerei adják, mint államszervező lángelméjének egységes nagy műve, mely a modern francia nemzeti állam alapjait minden ponton lerakta. Az alkotmányos és szerződéses jogok követelése mellett, az ezzel járó politikai harccal egyidőben nekünk is, mint minden kisebbséggé lett nemzetnek, égetően szükségünk van megmaradt és újonnan fejlődésnek indult társadalmi erőink szerves összekapcsolására és összhangos elrendezésére. Szükségünk van elsősorban arra az elméletre, arra a tanra, mely egyedül adhatja a gyakorlati, a mindennapos munkánk alapját és folytonosan irányító elveit. Ahhoz azonban, hogy ezt az elméletet megtaláljuk, s ezt a tant hirdethessük, ismernünk kell a kisebbségi helyzetnek szociológiai természetét és tulajdonságait. Nem kétséges, hogy ez a helyzet társadalomtudományi szempontból újszerű, szinte minden vonatkozásban eltorzult formákat mutat. Olyan tüneteket, melyeket a társadalmi törvények buvárai számba azért sem vehettek, mert hasonlókat nem igen ismertek. Annál inkább van azonban szükség ebben a kérdésben elmélyedésre, kutató munkára nemcsak a magunk önző szempontjaiból, hanem általános emberi érdekekből is.

Amikor tehát a kisebbségi probléma szociológiai oldaláról beszélünk, azokat a társadalmi fenoméneket és törvényeket értjük rajta, melyek a nemzeti kisebbségeket, mint zárt társadalmakat jellemzik és irányítják. Ezeket a fenoméneket és törvényeket pedig azért akarjuk kutatni és megkeresni, mert csak ezeknek teljes ismeretében válik lehetségessé annak a társadalmi orgánizmusnak elméleti megrajzolása és gyakorlati megvalósítása, melyben a lehetőségek korlátai között a kisebbségi sorba sülyedt ember korszerű közös életének feltételeit magának megteremtheti és igényeit kielégítheti.

A helyzet történelmi körülményeinek és a magyar szellem halandóságainak egyaránt következménye az, hogy a kisebbségi kérdésnek csupán jogi és politikai oldalait szoktuk látni.

A körülményes uton, mely az állam hatalmának kiszögelései és a kisebbségi társadalom öntudatlanságának kátyui között kanyarog, az első állomást annak a kérdésnek tisztázásával kell tartanunk, hogy egyfelől mit értünk nemzeti kisebbségen, másfelől, hogy a nemzeti

kisebbségek a szociológia szempontjából milyen társadalmi alakulatnak minősülhetnek.

A kisebbségek fogalmának meghatározását illetően Balogh Arthur definíciójához tarthatjuk magunkat. Eszerint nemzeti kisebbségeken azoknak az állampolgároknak összességét kell értenünk, kik az államnép nemzetiségétől eltérő, más nemzetiséghez, tehát más népközösséghez és kultúrközösséghez tartozóknak vallják tudatosan magukat. Nem kétséges, hogy az erdélyi magyarság ennek a meghatározásnak minden ismertető jelét magán viseli. Sőt ennél többet is. Hosszú, máig is eldöntetlen vita folyik arról, hogy az embereknek milyen csoportjait lehet a nemzet fogalma alá sorozni. A francia ideológia hatása alatt a tudomány arra hajlik, hogy a nemzet és az állam fogalmait congruens értékeknek minősítse. E felfogás szerint az állam mintegy testi megjelenése, külső formája és szerkezete volna annak az ideális tartalomnak, melyet a nemzet jelent. Mivel pedig államon bizonyos meghatározott területen, főhatalom alatt megszervezett népet szokás érteni, eszerint nemzetnek csak olyan népeket tekinthetnénk, melyeknek a történelmi sors megadta azt a kedvezést, hogy a saját területükön a maguk szellemében haladhassanak életüknek útjain. Ennek a meghatározásnak mind az élet valóságai, mind a történelem tanulságai ellenmondanak. Az élet szava, mely ma emberi kultúrközösségek minden tagjának érzésvilágából szól, arra tanít, hogy a nemzet nem jogi fogalom, a történelem alakulásainak esetlegességeihez és véletlenjeihez semmi köze nincsen, hanem annak határait az a mélyen, az ember legbensőbb érzésvilágában gyökerező erkölcsi szolidaritás vonja meg, melyet az előhaladott ember lelkében a közös multnak emlékei s a közös jövőnek céljai, a százados együttélés során kialakult nyelv, kultúra, faji jelleg, életformák és életütem fejlesztenek ki. Ez az erkölcsi szolidaritás érzésektől átítatott finom, láthatatlan szálakkal tartja össze az egy nemzethez tartozó emberek csoportjait s legközelebb a vérségi kapcsolatok tudatához áll. Az államnak és nemzetnek elválaszthatatlanságáról szóló elméletet a történelem nem egyszer hozta zavarba. Lengyelország állami életének a három szomszédos nagyhatalom az erőszak jogán véget vethetett, a lengyel nemzeti szolidaritás azonban az államtalanság évszázadaiban is elevenen élt, pillanatig sem szűnt meg lüktetni, s nemcsak a szellem világában realizálódott folytonosan, hanem sohasem adta fel teljes önrendelkezésének és önjóságának akarását. Ez a zavar pedig még jobban bonyolódott akkor, amikor a világháborút lezáró egyoldalú egyezmények milliós embertömegeket törtek ki nemzeti államuk testéből, abból a történelmi és társadalmi keretből tehát, melyben az újkori emberiség fejlődésének összes állomásait megélték. Lehetséges-e, hogy az az embercsoport, mely tegnapig magán hordozta a nemzeti jelleg minden társadalmi és kulturális ismertető jelét, ma ezt elveszítse csupán azért, mert a hatalmi erők eltolódása más állami főhatalom alá tolta azt a területet, amelyen és amelyből közös élete kinőtt?

Egyetlen pillanatig sem lehet kétséges tehát, hogy azok az embercsoportok, melyek régen kialakult állami és egyúttal nemzeti kötelé-

kekből kerültek ki más államok, más nemzeti kötelek fenhatósága alá, *nemzetek*, ennek a meghatározásnak kultúrális és szociális értelmében. S épen ilyen kétségtelen az is, hogy általánosságban a nemzet fogalmában túlyomó a kultúrális és társadalmi tartalom. Ha nem lenne túlságosan merész az az állítás, melynek tudományos igazolására sokkal nagyobb felkészültség és tanulmány volna szükséges, arra az álláspontra helyezkedhetnénk, hogy a nemzet fogalmában kizárólagosan csak társadalmi és kultúrális a tartalom. Az állam ezt a tartalmat legfeljebb a maga szolgálatába állítja s ez a szolgálati viszony nem is mindig szerencsés és előnyös a nemzeti közösség számára, amit azok az esetek bizonyítanak, amikor a nemzet nevében vagy éppen annak ellenére egyes társadalmi vagy hatalmi csoportok kaparintják meg az állami főhatalmat. Megfordítva is történik azonban: előfordul az is, hogy több együttélő nemzet közül az egyik veszi teljesen a maga birtokába az államot. A világháborúból megszületett utódállamok például a kisebbségi kérdést úgy vélik a legegyszerűbben megoldhatónak, hogy francia példára nemzeti államoknak deklarálják magukat, a nemzetnek és az államnak elválaszthatatlan egységét hirdetik, s egyszerűen nem vesznek tudomást a más nemzetiségű csoportokról, ha azok milliós embertömegeket számlálnak is. Önmagukat cáfolják azonban meg, amikor egyidőben azt tanítják, hogy az államnak egyetlen célja és hivatása a többségi nemzet érdekeinek szolgálata. Elismerik tehát, mert valóságokat nem lehet el nem ismerni, hogy két külön társadalmi fenomén van itt jelen: az egyik az erkölcsi, a társadalmi, a kultúrális tartalomtól duzzadó nemzet, a másik a jogi, a politikai, a gazdasági életforma: az állam. A kettő lehet egymással ezerszeres kölcsönhatásban, de egynek akkor sem tekinthető, ha az államnak valamennyi polgára egyúttal ugyanannak a nemzetnek fia is. Nem tekinthető pedig egyszerűen azért, mert amíg a nemzet orgánikus, magasabbrendű társadalmi lény, melynek jellegét, sajátosságait csak lassú orgánikus evolúció módosíthatja, addig az állam tisztán mechanikus alakulat, mely hatalmi aktusok, gazdasági befolyások hatása alatt máról holnapra megváltoztathatja alakját, kiterjedését, egész életformáját.

Az állam valóban az emberek együttélésének csupán egyik formája. Kerete lehet tehát a nemzet együttélésének is. A mai modern demokratikus állam a legmagasabbrendű életforma, melyet ezidő szerint ismerünk. Ezért jutott a tudomány arra a végső következtetésre, hogy minden nemzetnek elvitathatatlan emberi joga van önálló önrendelkező állami élethez, de ugyanezért támad megoldhatatlannak látszó bonyodalom akkor, ha a nemzetek lakóhelyei földrajzilag semmiképen sem határolhatók el működésre képes gazdasági és kormányzati egységekre. Ez a bonyodalom azóta tart, amióta a népek nemzeti öntudatra ébredtek. Élessé és elodázhatatlanná vált attól a pillanattól kezdve, amikor Páris külvárosaiban félredobták a történelmileg kialakult gazdasági és politikai egységeket és kísérleteket tettek új nemzeti államok megteremtésére.

A társadalomtudományi kutatásnak azonban nem önmagáért való célja az, hogy elméleti megállapításokhoz jusson. Az elmélet csak

iránytű, melynek az a feladata, hogy vezessen a társadalmi tünetek vadonjában, hol gyakran nem látja meg az ember a fától az erdőt. Mi sem elégedhetünk meg azzal a megállapítással, hogy a kisebbséggé tett magyarság az állami főhatalom birtoka nélkül is nemzet maradt. Ebből a megállapításból kétágú következés folyik. Az egyik: ha nemzet vagyunk, akkor állami élethez van jogunk, s ha ez valóban lehetetlen volna, úgy mindenképen jogunk van arra a legmesszebb menő kártérítésre vagy biztosítékra, mely a mai modern állam gazdasági és kormányzati rendszerével összefér. Jogunk van tehát területi önkormányzatra, ahol ennek feltételei megvannak; kisebbségi jogokra, ahol másképen egyenrangú emberi életet nem élhetünk. A következő lépés ebben az irányban a gyakorlati politika terére visz s így kívül esik vizsgálódásaink tárgyán. A másik nehezebb útra vezet: ahhoz a kérdéshez, hogy az adott helyzetben, az új állam szorongató keretei között milyen utakra szorul a nemzeti élet, milyen eszközökkel gondoskodhatik mégis igényeinek kielégítéséről és miképen biztosíthatja fejlődését.

Amikor ebben a vonatkozásban adott viszonyokról beszélünk, értünk kell ezen elsősorban a szóban forgó nemzeti államok dogmáját, mely minden más nemzeti alakulatot a maga területéről kizár, ilyen alakulatoknak közjogi jelleget nem ad s az állami főhatalom eszközeit rendelkezésükre nem bocsátja.

A társadalmi alakulatokat különféle szempontokból szokás osztályozni. Ezek közül a leginkább lényegbevágó megkülönböztetésnek azt az osztályozást tekinthetjük, amely aszerint különbözteti meg a társadalmi alakulatokat, hogy a csoportosuló ember egyéniségét teljesen felöleli-e, avagy pedig azt többé-kevésbé szabadon hagyják. Az utóbbiak sorába azok az alakulatok tartoznak, melyeket a társulás vonzó ereje, az abból származó előnyök tudata teremt meg. Giddings ezeket „összetételi egyesüléseknek“ nevezi. Az előbbieket — mondja Tegze Gyula — „önálló körök, melyek egymástól nemcsak külsőleg válnak el, de egyéniségüket teljesen érzik is, a többi kapcsolatuktól magukat élesen megkülönböztetik, azokkal esetleg szembe is helyezkednek. Tagjaikat minden vonatkozásban felölelik, azoknak minden szükségleteiről gondoskodni igyekeznek. Élő, akaró és cselekvő magasabbrendű lények ezek, melyek megfelelő szervezetet igyekeznek maguknak teremteni, s mind a társadalmi, mind a politikai életben a legnagyobb szerepet játsszák.“ A társadalomtudomány ezeket az alakulatokat *közösségeknek* nevezi.

Aki nem is fogadná el ezt a felfogást, hogy a nemzetiségi csoportok, vagy amint ma nevezzük, a nemzeti kisebbségek, nemzetek, mert ennek a legmagasabb társadalmi és kultúrális közösségnek minden tulajdonságával és ismertető jelével rendelkeznek, azt kétségbe már nem vonhatja senki, hogy a nemzeti kisebbség olyan társadalmi csoportosulás, mely tagjainak egyéniségét egészen felöleli. Tagjai köznap értelemben véve a legszorosabb társadalmi közösségben élnek. Ez a közösség termeli ki számukra a társadalmi értékeket: ebben él és fejlődik nyelvük, kultúrájuk, ebben alakulnak ki szokásaik, világnéze-

tük és életemük. Ez a milió határozza meg művészetük formáit, annak minden ágában. A gazdasági kapcsolatokra is ráüti ez a közösség a maga jegyét, ha a gazdasági életben jogi határok nélkül nem is lehetséges a zárt jelleg és ezek a kapcsolatok különböző ilyen körök szerint nagyon is különböző gazdasági erkölcsöket, gazdasági berendezkedéseket és szokásokat mutatnak.

Ezeknek a közösségeknek azonban egyik legnevezetesebb ismerető jelük az, hogy gondoskodni igyekeznek tagjaik minden igényéről. Ha az állami élet formáját meg tudják maguknak szerezni, a főhatalom minden eszközt ehhez megad. Olyan államokban, ahol a kisebbségek területi vagy személyi autonómiát élveznek, vagy pedig, ahol a kisebbségi jogok rendszere nemcsak ígéret és jelszó, hanem törvényes valóság, — a főhatalom eszközeiből több vagy kevesebb juthat erre a célra a kisebbségeknek is. Hogyan gondoskodják azonban tagjairól az a kisebbségi közösség, melynek a nemzeti állam féltékenysége és önzése ehhez nemcsak hatalmi eszközöket nem ad, hanem üldöz minden olyan törekvést vagy szervezetet, mely ezt a célt tűzi maga elé?

Ha az állam végső fokon szintén társadalmi alakulat, a köznapi szóhasználat mégis helyes nyomon jár, amikor intézmények, közéleti funkciók jellemzésénél szembeállítja az állami jellegűeket a tisztán társadalmiakkal. Való az, hogy az államot fejlődésének magasabb fokain önállósodása, mechanizálódása, gépezetének bonyolultsága mindinkább kivetkőzteti azokból a tulajdonságokból, melyeket társadalmiaknak szoktunk nevezni. Az együttműködés önkéntessége, a szövetkezési jelleg még a demokráciában is elhalványul a főhatalom mindenhatósága előtt. Így adódik az, hogy teljesen homogén népek közös életében is élesen elhatárolt munkamegosztás alakul ki állami és társadalmi intézmények között. Különösen az angol-szász szellem igyekszik az állami hatáskört minél szűkebb területre szorítani s igen fontos közfunkciókat enged át társadalmi alakulatoknak. Ezzel szemben a latin kultúrkör a francia királyság örökségeképpen az állami mindenhatóság jegyében áll.

Amikor tehát nemzeti kisebbségeket, vagy helyesebben kisebbségi nemzeteket a nemzeti dogma megfosztja attól, hogy közjogi formában az állami főhatalomnak bármilyen kicsiny részét a magunk nemzeti céljainak szolgálatába állíthassák, nemzeti igényeik kielégítésére többé-kevésbé szabadon áll a tisztán társadalmi szervezkedés eléggé tág, hatalmi intézkedésekkel tartósan alig szűkíthető területe. Ezen a területen kell tehát megtalálni azokat a szervezeti formákat, azokat az intézményeket, melyek nemzeti egységüket nemcsak dokumentálják, hanem azt a fejlődés útján tartani, igényeit kielégíteni, életműködését szabályozni is tudják.

A tisztán társadalmi szemlélődés útján elindulva azonban azonnal szembetalálkozunk a társadalmi csoportosulásnak ama kategóriáival, melyek ma nagyon is előtérben állnak: a társadalmi osztályok kérdésével. Felvetődik a kérdés, hogy melyik az erősebb: a nemzeti kapcsolat, melynek öntudatos átérzése műveltséget, ideológiát követel, avagy az osztályérdek, melynek hirdetésével éppen az alsó, széles nép-

rétegekre erős szervező befolyást kell gyakorolni. A szervezkedési lehetőségeknek ez a kereszteződő iránya nagyobb nehézség a tevékeny kisebbségi egység kiépítésében, mint az államhatalom minden akadékoskodása és gyanakvása. Nehézség, de nem elháríthatatlan akadály.

Kétségtelen, hogy az állami életet élő homogén népek fejlődésében az osztályok tusája szabadon hullámozhatik, a nélkül, hogy ez által a nemzeti élet funkciói fennakadást szenvednének: az állami keret ezeknél a hullámzásoknál a szilárd edény szerepét játssza, mely megóv a szétfolyás ellen. Míg a kisebbségi helyzetben az osztálytagozódás állandóan azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az osztályérdek az új edény, vagyis az új állam horizontális társadalmi rétegződéseiben keres támaszt és elhelyezkedést, keres politikai szövetségest is s ezzel elvész a szilárdabb kisebbségi egység konstrukciója számára vagy legalább is neutralizálódik, külszínnek óvására szorítkozik s a nélkülözhetetlen aktív áldozatos és tettekre kész közreműködéstől visszahúzódik.

A gyakorlati kisebbségi közélet minden munkása tapasztalhatta, hogy ilyen tünetek valóban észlelhetők. Tapasztalhatja azonban azt is, hogy ezeknek ellensúlyozására magából a kisebbségi helyzetből sugárzanak ki igen jelentős és erősen latba eső erők.

Első ezeknek sorában az az ellenhatás, melyet a gazdaállam nemzeti dogmájának önzése és kiméretlen kizárólagossága vált ki, társadalmi tagozódásra való tekintet nélkül minden kisebbségi individuumból, mert különbség nélkül mindegyiket gátolja és akadályozza valahol, akár csupán közöny és nemtörődömség, akár céltudatos elnyomás alakjában jelentkezik is. Ennek a természetes és ösztönös ellenhatásnak legfőbb következménye az, hogy az egész kisebbségi közösség mindenféle belső tagozódásával egyetemben, együttesen és összesen sajtáságos, elnyomott és mellőzött osztályhelyzetbe kerül, míg a többségi nemzet minden társadalmi kategóriája a megfelelő kisebbségi fokkal szemben a kiváltságos osztályhelyzetek minden jegyét mutatja. Ebből a viszonyból a társadalmi szolidaritásnak új forrása fakad, mely az elsődleges, a nemzeti szolidaritással együtt alkalmas terepet kínál a gazdasági érdekellentétekből kinövő osztálytagozódás szakadékaiknak áthidalására. A meglevő hidak megerősítésére s újak építésére.

A meglevők sorában külön-külön figyelmet érdemelnek a nemzeti kultúrának, a vallási életnek és a társadalmi egyesüléseknek intézményei. Mind a három csoport olyan területet jelent, melyeken a társadalmi tagozódás a dolgok természete szerint háttérbe szorul.

A kisebbségi nemzeti egységnek kétségtelenül legbiztosabb és legerősebb pillérét olyan országos társadalmi szervezet szolgáltathatja, mely a nemzeti kultúrának minden szellemi, erkölcsi és anyagi problémáját egységesen szolgálja. Ahogy a rendszerességben és átgondolt-ságban előljáró német kisebbségek életében kivétel nélkül döntő szerepet visznek mindenütt a Kulturverband-ok, úgy a magyar kisebbségeknek is égetően szükségük van ennek a második szervezetségi vonalnak minél erőteljesebb, egységesebb és főképen gazdaságosabb kiépítésére.

A vallásos emélyülés és a nemzeti érzésvilág kölcsönhatásai és

gyakorlati viszonylatai sokszor adtak fel már problémákat kisebbségi gondolkozóknak. Ha abból a meggyőződésből indulunk ki, hogy az egyensúlyozott, egész lelkű művelt ember számára egyformán nélkülözhetetlen lelki funkció mindakettő, nyilvánvaló, hogy csupán a leg-szorosabb összefonódottságról lehet ezen a téren a szó. Ezt az összefonódottságot mintegy megtestesíti a felekezeti iskola azzal, hogy a nemzeti oktatás egyetlen mentsvára. De pusztán társadalmi szempontból nézve is, az a szervezettség, gazdasági és összetartó erő, amit a hitvallásos szervezetek jelentenek, a kisebbségi egységnek fontos tényezőjévé válik önmagában is, különösképpen azonban akkor, ha a társadalmi alkotóerőnek, a közéleti hajlammal egyidejűleg más, összefoglaló működési területei is vannak.

A harmadik szervező lehetőséget a különféle társadalmi egyesülések jelentik. Azokban a társadalmakban, melyek az állam tevékenységét szűk mederben igyekeznek tartani, ezek a szabad egyesülések számos olyan közfunkciót látnak el, melyek másutt állami feladatot alkotnak. Érthető tehát, hogy a kisebbségi társadalmak, melyekkel szemben az állam fokozottabb mértékben törekszik hatalmát érvényesíteni és hatáskörét kiterjeszteni, ezt a példát követni igyekezzenek. A baj csak az, hogy ez a folyamat inkább ösztönös, mint céltudatos, A következménye ennek a legkülönbözőbb társadalmi egyesületek ötletszerű elszaporodása s ezzel az egyesülésben rejlő erő haszontalan elforgácsolódása. Vannak csaknem kizárólag magyarok által lakott, tízezer lelket el nem érő városkák, hol a többé-kevésbé azonos célú jótékony és társas egyesülések száma eléri olykor a harmincat is. Az egyesületeknek ez a rendszertelen elburjánzása Angliában, a társadalmi szervezetek hazájában is bekövetkezett. Ott a társadalmi kutató és kísérleti állományok, a settlementek, ezt a problémát újabban szintén vizsgálódásaik tárgyává tették és egyfelől tudományos módszerekkel, másfelől pedig a propaganda, a felvilágosítás, a meggyőzés és tanácsadás eszközeivel igyekeznek racionális munkamegosztást vinni az egyesületi életbe. Erre komoly szükség van a kisebbségi életben is. A különböző társadalmi egyesületek, különösen ha élnek a törvényadta lehetőséggel és országos szövetségekbe tömörülnek, nagyfontosságú kisebbségi életfunkciók elvégzésére vagy legalább előmozdítására vállalkozhatnak.

Ezek a különböző társadalmi szervezetek áthidaló, egyesítő, tehát nemzetépítő hivatásuknak azonban teljesen és helyesen csak akkor felelhetnek meg, ha tevékenységük a maguk munkakörében egyfelől, másfelől pedig együttműködésük a munkamegosztás és a kölcsönös kiegészülés szempontjából megfontolt, kipróbált terv szerint történik. Szembe kell állítanunk világosan elválasztva egymástól és meghatározva egyik oldalon a nemzeti élet szükségleteit, a másik oldalon azokat az eszközöket, melyek már ma rendelkezésre állanak, és a lehetőségeket, melyek talán még kihasználásra várnak. Mindkét feladatnak elvégzése azonban rendszeres, intézményes munkát, elméleti és gyakorlati szociológiai felkészültséget követel. Társadalmi tanulmányi munkát, tehát azt az intézményt, mely ezt elvégezze s tanul-

ságait az érdekeltekhez eljuttassa, azokat az életbe átvinni törekedjék.

Ez a munka még fokozottabb mértékben kívánatos a kisebbségek életében akkor, ha a nemzeti egységnek szerves kifejezéséhez új intézményekre vagy legalább is új módszerekre van szükség. Ha nem hunyunk kényelmesen és gyáván szemet az erdélyi magyarság társadalmi és felekezeti széttagoltsága előtt és bátran bevalljuk magunknak, hogy ez a széttagoltság, még inkább ennek lelki visszahatásai nemcsak az összességnek, hanem a meglévő szervezetségeknek is kárára és ártalmára vannak, be kell vallanunk azt is, hogy ilyen összefogó és kiegyenlítő intézményekre az erdélyi magyarságnak különösen van szüksége van.

Amikor ezeknek az új pántoknak keresésére indulunk, két szempontot semmiképpen sem szabad tekinteten kívül hagyunk. Az egyik az, hogy kisebbségi nemzeti egységünknek reális alapja nem politikai, mert nem vagyunk állam és közjogi formációink sincsenek ezidőszerint, nem jogi, mert közös magánjogaink sem lehetnek, hanem mindenekfelett társadalmi: társadalmi együttélésünknek termékei és értékei tartanak elsősorban össze. Nyelvünk, melynek külön erdélyi zamatja, külön erdélyi színei vannak; szokásaink, melyeknek a multban vannak a gyökerei; erkölcsünk, mely történelmi fejlődésünknek folyton előttünk álló tükre. A másik szempont pedig az, hogy a komoly, a veszélyes ellentétek, melyek a kisebbségi nemzeti egység kifejezését és megszilárdítását akadályozhatják, vagy legalább is hátráltatják, gazdasági természetűek.

Ezen a ponton jutunk el legcélszerűbben a kisebbségi életközösség talán legfontosabb, de mindenesetre legaktuálisabb területére: a közös gazdasági problémákhoz.

Azok a társadalomtudományi elméletek is, melyek nem a forradalom, az erőszak álláspontján állanak, hanem az evolúcióban, a céltudatosan irányított és befolyásolt fejlődésben látják a kiegyenlítődesnek, a szociális békének útját, a legnagyobb szerepet szánják bizonyos gazdasági funkciók társadalmosításának. A társadalmosításnak ez a formája azt jelenti, hogy bizonyos gazdasági szolgáltatásoknál az egyéni érdek helyébe intézményesen a közérdek lép. Annak a társadalmi körnek közös érdeke és haszna, mely ezt a műveletet végrehajtja. Az egyéni érdek pedig vagy teljesen kikapcsolódik, vagy pedig előre meghatározott és át nem léphető mértékre szorítkozik. Ennek a berendezésnek kettős az előnye: az első az, hogy a társadalmasított gazdasági funkció már működése közben is kizárólag a közös, az általános érdeket tartja szem előtt, a másik, hogy e gazdasági tevékenység elért üzleti eredménye visszaszáll ugyanarra a közösségre bizonyos meghatározott módokon.

Ha nem veszítjük el szem előtt kisebbségi nemzeti egységünk társadalmi természetét és működésének problémáit, meg kell látnunk, hogy bizonyos gazdasági ágazatok céltudatos társadalmosítása útján összefogó és egyben kiegyenlítően is ható társadalomgazdasági formációkhoz juthatnánk.

Ennek a sokoldalú gazdasági problémának bővebb tárgyalásába

nem foghatunk. Reá kell azonban mutatnunk azokra az irányokra, melyekben ilyen természetű lehetőségek mutatkoznak.

Az első a szövetkezeti terület. Főleg a szövetkezeti mozgalom általános gazdasági jelentőségére reámutatni. A gazdaságinál azonban semmivel sem kisebb ennek a mozgalomnak társadalmi fontossága. A szövetkezet a közcélú együttműködés legjobb gyakorlati iskolája.

A második érintkezik a szövetkezeti gondolattal, de általánosabb elvi jelentőségű kérdés: a kisembereknek, tehát a széles néprétegeknek takarékoságán felépülő hitelnek közcélúvá és közhasznúvá tétele ez a probléma. Svájcban a néptakarékosságnak gyümölcsét az állam garantálja: a teljes biztonság fontos tényezője a takarékosági kedvnek, az állam ellenőrzése pedig gondoskodik arról, hogy a privilégizált takarékpénztárak tőkekezelésének és hitelnújtásának költségei minimálisak legyenek. Ugyanezen az elven alapultak a háború előtt az erdélyi szászok kerületi takarékpénztárai: egyfelől a részvények kamatozásának fix limitálása, másfelől pedig a költségek alapszabályszerű maximálása gondoskodtak arról, hogy a takarékosági tőkékben alapuló hitelnújtás elsősorban közérdekű szempontokat követhessen.

A harmadik a biztosítás ügye. Kipróbált külföldi példák tesznek bizonyosságot amellet, hogy a biztosítási üzlet különösképen alkalmas társadalmi célok szolgálatára. Ennek a nagyjelentőségű üzletágnak már alapgondolata is szociális természetű. Olaszországban és Németországban még a háború előtt reájöttek arra, hogy ennek a kölcsönösségben és bizalmon felépülő közgazdasági tevékenységnek hasznát közérdekűvé lehet tenni: Olaszországban az állami, Németországban a községi biztosítások rendszere ezen a felismerésen alapult és nagyjelentőségű szociális intézmények fedezetét teremtette elő.

A negyedik az anyaország szellemi termékeinek, elsősorban a magyar könyvnek közvetítése. Külön tanulmányt érdemelne az a sajátos rendszer, ahogyan ma — általában — a magyar könyv Erdélybe jut. Most csupán annak a megállapítására szorítkozunk, hogy a közvetítő kereskedelem költsége minimálisan 50%, de voltak esetek, különösen sorozatos műveknél, ahol a könyv árának 70%-át is elérte. Ezzel szemben köztudomású tény az, hogy a német könyv közvetítése a német kisebbségekhez szinte kizárólag altruista társadalmi szervezetek kezében van s ezeknek első célja, hogy a könyvet egyfelől minél olcsóbban juttassák az olvasóhoz, másfelől pedig a közkönyvtárakat ingyen lássák el könyvanyaggal.

Ezeknek a vizsgálódásoknak körébe volna vonható a sajtó problémája is, bárha kétségtelen, hogy itt minden kísérlet többé-kevésbé járatlan utat talál maga előtt. Különösen két körülmény figyelmeztet arra, hogy a sajtó problémáját ebből a szempontból figyelembe vegyük. Az egyik az, hogy az erdélyi magyarság még ma is hozzávetőlegesen 300.000 lejt költ naponta erdélyi magyar lapok vásárlására, ami évi átlagban eléri a 100,000.000 lejt. A másik, hogy a sajtó emiatt társadalmi produktum, a növekvő termelékenység legtisztább példánya, s mint ilyen különösen alkalmas arra, hogy a reáfordított

társadalmi munkának bő gyümölcsöt hozzon akár közvetlenül, akár közvetve közérdekű funkciók elvállalásával és ellátásával. A párisi katolikus Bonne Presse-központ a legbeszédesebb példa arra, hogy céltudatos társadalmi munkával a sajtó terén is óriási eredményeket lehet elérni, a legnehezebb körülmények között is.

Ez a felsorolás azonban csak irányokat jelöl. Irányokat, amelyeken céltudatos felvilágosító társadalmi munkával bizonyosan el lehet jutni új, összefogó és egyúttal ellentéteket kiegyenlítő intézményekhez. Minden olyan intézmény pedig, mely ma ezzel a hatással jár, szükségszerűleg a nemzeti egység tényezőjévé is válik.

Ha tisztáztuk a nemzeti kisebbségek viszonylatainak társadalmi természetét és felfedtük az utakat, melyeken a társadalmi erők fejlődése lehetségesnek mutatkozik, el kell jutnunk a probléma egyik sarkpontjához, ahhoz a kérdéshez, hogy a kisebbségeknek, mint társadalmi, öncélú organizmusoknak, hol, miben vannak a biztosítékai. Hol vannak a szankciók, melyek az elhatározások végrehajtását biztosítják s megteremtik a szükséges társadalmi fegyelmet?

A szociológia is a társadalmi szervezkedést befejezettnek csak akkor tekinti, ha a kiképződött alakulatok nem a résztvevők pusztá akaratán alapulnak, hanem ha fennmaradásuk tekintetében kisebbségnagyobb biztosítékokkal rendelkeznek. A szankciók között, melyek különböző társadalmak összetartó biztosítékaiként szerepelnek, ismerjük a vallást, a vallási szabályokat; ismerjük a jogot akár szokáson, akár törvényen alapszik is és ismerjük a közvéleményt. Előbb csak a vallás, később a törvény ír elő, szab meg, határoz el mindent. A hasznosság, a célszerűségnek felismerésével azonban a fejlődő, a nemesedő társadalmakban egyre kevesebb a szükség korlátokra s egyre tágabb teret kap az új, természetessé szankció. A berendezések és szabályok észszerűségéből és hasznosságából kiáradó parancsoló erő, mely közvélemény formájában veszi át az uralmat és gondoskodik a megteremtett és bevált társadalmi rend fennállásáról.

A kisebbségi társadalom-szervezés legfőbb eszköze és biztosítéka kétségkívül a határozott, a világosan kiformált közvélemény. S ezzel gondolatmenetünk köre be is zárul: elérkeztünk oda, ahonnan kiindultunk. Szükség van a kisebbségi helyzet sajátos társadalmi problémáinak rendszeres vizsgálatára, szükség van az alapvető kérdések tisztázására s a törvényszerűség felderítésére, meg kell találni azt a tant és azt a tervet, mely ennek a társadalomképződésnek folyamatát irányítja s mindezekre egységes, határozott közvéleményt kell felépíteni, biztosítékaul annak, hogy a megválasztott út helyes, és szankcióul, hogy ezt az utat be is kell tartani.

Fejtegetéseinknek ezzel végére is értünk. Nem történt említés ezeknek rendjén a politikai szervezetekről, ámbár a párt maga is társadalmi alakulat, a kisebbségi párt pedig a kényszerítő körülmények hatása alatt különösen megtelik társadalmi tartalommal. A magyarázata ennek az, hogy a kérdés tisztán szociológiai megvilágítása érdekében kerülni igyekeztünk minden fogalomzavart. Kétségtelen azonban, hogy az evolúció irányítására vállalkozó minden törekvésnek,

mihelyt gyakorlati útra lépne, számolnia kellene elsősorban azzal a szervezethez és közéleti súllyal, melyet a politikai szervezet minden kisebbségnek életében jelent.

Roussau **Contrat Social**-jában mondja egy helyt: „Találni kell a társulásnak olyan formáját, mely minden erejével védelmezi minden tagjának személyét és vagyonát és amely által mindegyik tag, mindenkiel egyesülve, mégis csak magának engedelmeskedik...” A francia bölcseletről ebből a feltételezésből kiindulva olyan következtetésekre jut, melyek eltérnek a céljainkhoz vezető úttól, de egyébként túl is haladtak már. Azt azonban, amit a kisebbségi sorsba jutott emberek keresnek, amire szükségük van, ma sem lehetne világosabban meghatározni. Roussau okoskodásaiban a társadalmi szerződés formulája tudományos hypothézis csupán, mellyel az emberi kapcsolatok lényegét és törvényszerűségeit próbálta magyarázni. A kisebbségek életében ez a „Contrat social” gyakorlati lehetőséggé vált. Arról van itt szó, hogy azok a társadalmi alakulatok, melyeket a gazdaság nemzeti kizárólagossága megenged, mert életüknek útját a közszabadságok általános felfüggesztése nélkül elállani nem is tudná, tisztán felismerjék a maguk erejét és szociális jelentőségét, megtalálják a céltudatos és eredményes együttműködés tervét és ennek végrehajtásában meg is tudjanak egymással állapodni. Ha ez megtörténhetik, úgy valóban oly formája ez a társulásnak, melyben ugyanannak a körnek, a nemzeti kisebbségnek minden egyes tagja egyesül és szövetkezik egymással a művelődési, gazdasági és társadalmi életnek minden pontján, s engedelmeskedve e társulás követelményeinek, egészen bizonyos hogy mégis csak magának, a maga érdekeinek engedelmeskedik.